

ISSN 0027-8084
УДК 808.61./62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXXVIII/3-4

БЕОГРАД
2017

УДК 811.163.41'367.625
811.163.41'374(038)

ЈЕЛЕНА Р. ЈОВАНОВИЋ СИМИЋ*

(Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик
са јужнословенским језицима)**

Оригинални научни рад
Примљен 23. септембра 2017. г.
Прихваћен 22. децембра 2017. г.

ОПШТЕ И НОРМАТИВНЕ ОСОБЕНОСТИ НЕКИХ ГЛАГОЛА НА *-(Ј)ЕТИ*, ОДН. *-ИТИ* ПРЕМА *РЕЧНИКУ* *СРПСКОГА ЈЕЗИКА* ПОД РЕДАКЦИЈОМ М. НИКОЛИЋА

Аутор узима у разматрање једнотомни *Речник српскога језика* (РСЈ) у редакцији М. Николића – и проучава начин на који је у њему третирана грађа глагола на *-(j)еџи*, одн. *-иџи*. У питању су глаголи типа ‘б(иј)елити’ према ‘б(иј)ел(/љ)ети’, дакле фактивних према каузативнима, како их Маретић (1963: 402) назива.¹ Норма у неким случајевима није једнозначна, па постоји низ дублетних форми, а у другима се одлука креће према *-иџи* или према *-(j)еџи*. Интересантно је

* jelenajo@bitsyu.net

** Овај рад је настао у оквиру пројекта *Српски језик и његови ресурси* (бр. 178006), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ Стј. Бабић (1986: 455–456) наводи примере за оба творбена модела, али само овлаш се дотиче проблема којим се ми намеравамо бавити, напомињући једино да „гдје постоји опрека *бијелиџи* чинити бијелим [према] *бијелеџи* постајати бијел, не ваља ова два творбена типа мијешати“. И. Клајн (2003: 344) тврди да је ова дистинкција неактуелна, „јер у редовној је употреби само б(иј)елити (који означава једну конкретну технолошку операцију, уобичајену у прању и производњи текстила). Остали као црвени, црнити, зелени, жути и сл. [дакле изведенице са суф. -ити], постоје само још у речницима...“. Ипак, овако екстремна нормативна оцена не би се могла прихватити без подробнијих разматрања употребљивости грађе, па ћемо је ми сматрати недовољно аргументованом и расправу водити мимо ње.

како на тај проблем гледа сам М. Николић, тј. каква решења даје у наведеном приручнику, чији је главни уредник.²

Кључне речи: норма, творба глагола, суфикс, фактивност, каузативност.

1. Уводне напомене

1. Утврђена су извесна колебања у развоју књижевног језика у другој половини XIX века (Симић 2007), а данашње стање детаљно је описала М. Спасојевић (2013). Наш задатак у овом прилогу заправо је сасвим ограничен: да утврдимо какво је с тим у вези стање у РСЈ (2007) у редакцији М. Николића код глагола ових творбених модела изведених од придева. Најпре ћемо се укратко упознати са проблемом, и у том циљу ћемо цитирати старију литературу. М. Стевановић (1991: 579 и д.) подробно анализира творбене прилике код ових глагола, делећи их на активне и медијалне.

а) Стевановић констатује да је код првих уобичајен суфикс *-ићи*, и они „значе давати коме или чему ону особину која се казује придевом у основи“ (*и́рaзниићи* према ‘празан’, *му́ишиићи* према ‘мутан’),³ а код других *-(j)еићи-* „са значењем добивати, одн. добити особину која се казује основним придевом“ (*и́ла́в(j)еићи* постајати ‘плав’),

² За ово истраживање теоријски је веома био информативан текст Радоја Симића о развојним тенденцијама српскога књижевног језика у XIX веку (Симић 2007), а практично – књига Марине Спасојевић (2013) са обухватном анализом глагола на *-еићи/-јеићи* и *-ићи* и резултатима који наше налазе чине заправо неактуелним. Једино што се у таквим условима могло учинити, јесте – обрадити Матичин једнотомник (РСЈ), који очито није био баш у центру пажње колегинице Спасојевић, па ћемо показати стање у том речнику.

³ „Глаголи изведени наставком *-и* као што су *бeлиићи, бoдриићи, бyдиићи, вeдриићи, вeсeлиићи, iдoлиићи, iдoвoвиићи, дужиићи, жeцириићи, жeуишиићи, зeлeниићи, кiсeлиићи, крaишиићи, крвaвиићи, кривиићи, крњиићи, круишиићи, кyсиићи, лaбaвиићи, лaкoмиићи сe, лeњиићи, љуишиићи, мањиићи, млaчиићи, мнoжиићи, мoдриићи, oбeзбeдиићи, oиљуaвиићи, oмришaвиићи, oстaриићи, oишyишиићи, oишyишиићи, и́ла́виићи, ишyниићи, рaвниићи, рyжиићи, свeжиићи, сийишиићи, сийиниићи, ублaжиићи, ујeднaчиићи, уишврдиићи, хлaдиићи, хрaйaвиићи, црвeниићи, црнiiићи, учврстииићи, ишpити* и др. значе давати коме или чему ону особину која се казује придевом у основи“.

луг(ј)еџи пост. ‘луд’ и сл.),⁴ али могу значити и одавање, демонстрирање и сл. дате особине или сл. (нпр. *џлџв(ј)еџи* (*се*) значи и зрачити плавом бојом, а *луг(ј)еџи* – показивати знаке лудила, чинити луде ствари итд.).

б) Једна група глагола задржава увек *-(ј)е*: *бруг(ј)еџи*, *жџв(ј)еџи*, *џлџ(ј)еџи*, *слџ(ј)еџи*, *џрџ(ј)еџи*.

в) Но у извесног броја придева, посебно оних насталих према придевима на *-ав*, норма је нестабилна и у дијахроном и у синхроном правцу посматрана.

в1) „У старијим епохама, истина, у народним умотворинама, код старијих наших писаца, па и код неких новијих, и то врло познатих, налазимо их доследније употребљене са наставком *-е*: Боловала девет годинџа, да не може умр’јет ни оздрављет (нар. песма)..., Бокелџи су запустили маслиџаке коџи су закржљавели (Ј. Цвијџић)..., Остарели сте пре времена (Ст. Јаковљевџић)“.⁵

в2) „Други писци, па и старији, још више новији, а нарочито најновији – те исте глаголе употребљавају с наставком *-и* у основи инфинитива: ...Очи су ми ослабиле (В. Јаџић)..., Како ћеш и да видиш кад си ето оћоравила? (И. Секулић), ...Зашто је одједном тако остарила... (Ч. Миндеровџић)“.⁶

2. Стевановићевим објашњењима доста је јасно оцртан оквир нормативне пертинентности наших форми. Нас ће у овом раду занимати заправо како се у односу на ову проблематику понаша лексички фондови поменутог речника.⁷

⁴ Ст. наводи: *белеџи* (*бијџеџи*), *бледеџи* (*блијџеџи*), *жџџеџи* (*жџџеџи*), *зелџеџи* (*зелџеџи*), *мдгреџи*, *џџџеџи* (*џџџеџи*), *седеџи* (*сијџеџи*), *џџџеџи* (*џџџеџи*), *црвџеџи* (*црвџеџи*), *црнеџи* (*црџеџи*).

⁵ Поред наведених *дздрав(ј)еџи* и *закржљџв(ј)еџи*, у Стевановићевој грађи нашли су се и глаголи *дслаб(ј)еџи*, *оџлџ(ј)еџи*, *дсџар(ј)еџи*.

⁶ Сем *дслабџи*, *дсџариџи* и *дћоравџи*, у Ст. примерима јављају се и глаголи *оџлџџи*, *дздравџи*, *омрџавџи*, *дћелавџи*.

⁷ Поводом опсега наше грађе ваља напоменути двоје. Прво, где год постоји непрефиксална реч наших карактеристика, из просторних разлога трудили смо се да избегнемо префиксалне варијанте; само кад нема непрефиксалног глагола, узимали смо префиксалне. Највише је таквих речи са префиксом *у-*. Друго, у неким, доста ретким случајевима, чинило нам се да употребљени речник (називаћемо га и једнотомником) неоправдано испушта неку лексичку јединицу, па смо је ипак узели у разматрање, обележивши је звездicom.

2. Приказ грађе

1. Реч је о прилично бројној и у себи хетерогеној групи глаголских речи код којих у начелу, али не увек стварно, алтернирају суфикси *-еџи/-јеџи* и *-иџи*. Ове су алтернације делимично законмерне и тичу се дистинкције између Маретићеве каузативности и фактивности или Стевановићеве активности и медијалности. Но ова законмерност је у великој мери поремећена деловањем побочних момената који утичу да распоред суфикса има каткада друкчије мотивисане, а каткада и неочекиване резултате.

2. Навешћемо најпре парове глагола са онаквим размештајем суфикса *-е/-је* према *-и* како их описује Стевановић:

- белеџи* / *бијељеџи* постајати бео, ~ *се* бити бео, истицати се белом бојом – *белиџи* / *бијељџи* чинити белим, бојити у бело
- бледеџи* / *блиједеџи* постајати блед – *бледиџи* / *блиједиџи* чинити да нешто постане бледо
- **брадњеџи* / *брадњеџи* постајати браон – **брадњиџи* чинити браон
- вòднеџи* / *вòдњеџи* постајати воден, ~ *се* сузити, пунити се сузама – **вòдниџи* чинити воденим, влажним
- лòујеџи* / *лòујеџи* постајати глуп – *лòуџи* заглупљивати (некога), чинити глупим
- гòрдеџи* / *гòрдеџи* постајати грдан, ружан – *гòрдиџи* чинити грдним, ружним
- гòрубјеџи* / *гòрубјеџи* постајати груб – *гòрбиџи* чинити грубим
- жу̀ушеџи* / *жу̀ушеџи* постајати жут, ~ *се* бити жут, истицати се жутом бојом – *жу̀ушиџи* бојити жутом бојом
- лòудеџи* / *лòудеџи* постајати луд, бити луд – *лòудиџи* чинити лудим
- рòудеџи* / *рòудеџи* постајати руд – *рòудиџи* в. рудети
- **ру̀жнеџи* / *ру̀жнеџи* постајати ружан
- румèнеџи* / *румèњеџи* постајати румен, ~ *се* бити румен – *румèниџи* чинити руменим
- свèјлеџи* / *свèјлеџи* испуштати светлост, сијати, ~ *се* в. светлети, – *свèјлиџи* / *свèјлиџи* чинити светлим, осветљавати
- сìвеџи* / *сìвеџи* постајати сив, ~ *се* бити сив – *сìвиџи* чинити сивим
- **сѝна̀веџи* / *сѝна̀веџи* постајати сингав – **сѝна̀виџи* чинити сингавим
- **сѝња̀веџи* / *сѝња̀веџи* постајати сиња̀в – **сѝња̀виџи* чинити сиња̀вим

слéйей̄ти / *слијéй̄ей̄ти* постајати слеп – *слéй̄ӣӣти* / *слијéй̄ӣӣти* чинити слепим

сӣӯде̄ей̄ти / *сӣӯд̄е̄ей̄ти* захлађивати – *сӣӯд̄е̄н̄ӣӣти* захлађивати
сӯрӣӣти сивети

ӣа̄м̄не̄ей̄ти / *ӣа̄м̄ње̄ей̄ти* постајати таман, ~ *се* истицати се тамном бојом – *ӣа̄м̄н̄ӣӣти* чинити тамним

ӣр̄ӯле̄ей̄ти / *ӣр̄ӯље̄ей̄ти* в. трулити – *ӣр̄ӯлӣӣти* постајати труо

хлáдне̄ей̄ти / *хлáдње̄ей̄ти* постајати хладан (: *хлáд̄ӣӣти* чинити хладним)

цр̄не̄ей̄ти / *цр̄ње̄ей̄ти* постајати црн, ~ *се* бити црн, истицати се црном бојом – *цр̄н̄ӣӣти* чинити црним

а) Пада у очи да су све наведене глаголске речи изведене од придевских основа, али да те основе не спадају у исту класу. (1) Већи број чине описни придеви за означавање боја и сл.: *бео*, *блед*, *жӯӣ*, *руд*, *румен*, *све̄ӣао*, *сив*, *син̄а̄в*, *сӣњ*, *сур*, *ӣа̄ман*, *црн* или сл. (2) Мањи број представљају описни придеви за означавање углавном људских особина: *ӣлӯй*, *ӣрдан*, *ӣруб*, *луд*, *сле̄й*; или општих, као: *воден*, *ӣрдан*, *сӣуден*, *ӣруо*, *хладан* или сл.

б) У највише случајева забележена су парна образовања код којих форме са *-ей̄ти*/*-је̄ти* означавају постајати онакав каквим некога или нешто квалификује придев у основи: ‘постајати бео’, ‘постајати блед’ итд., док изведенице са *-ӣӣти* значе чинити онаквим каквим је окарактерисано што придевом у основи. Класификовани су пре по Маретићевом, него по Стевановићевом систему; дакле као каузативни и фактивни.

в) Но ваља додати да нису сви парови потпуни, нити су сви глаголи истог типа као они које смо горе навели. (1) Карактеристичан је опис глагола *сӯрӣӣти*, којем је као еквивалент приписан глагол *сиве̄ӣти*: несумњиво сведочанство да је први фактивног, а не каузативног типа, каква бисмо очекивали да је изведеница помоћу суфикса *-ӣӣти*. (2) Исто су тако интересантни глаголи *сӣӯде̄ей̄ти* / *сӣӯд̄е̄ей̄ти* и *хлáдне̄ей̄ти* / *хлáдње̄ей̄ти*. Према првом стоји такође фактивна варијанта *сӣӯд̄е̄н̄ӣӣти* ‘захлађивати’, а други према себи има суплетив *хлáд̄ӣӣти*, сачињен према *хлад*, али са значењем каузативног пара са *хладне̄ей̄ти*: ‘чинити хладним’. (3) У случају *рӯде̄ей̄ти* / *рӯд̄е̄ей̄ти* ‘постајати руд’ – *рӯд̄ӣӣти* в. рудети, те *ӣр̄ӯле̄ей̄ти* / *ӣр̄ӯље̄ей̄ти* в. трулити – *ӣр̄ӯлӣӣти* ‘постајати труо’ – оба члана пара имају исто значење, тј. оба су фактивна по смислу.

г) Вредан је пажње и статус рефлексива према фактивној варијанти: *бéле̄ей̄ти се* ‘истицати се белом бојом, бити бео’, *цр̄вене̄ей̄ти се* ‘бити црвен, истицати се црвеном бојом’ и др. Но, нити је то једини

садржај свих тих речи (в. *вòдне̄ӣи* ‘сузити, пунити се сузама’), нити сви имају рефлексив према себи. (2) Творба рефлексива овде је, дакле, прво, селективна, и друго: не даје увек исто значење. Нпр. код *свѣ̄ӣлѣ̄ӣи* / *свӣјѣ̄ӣлѣ̄ӣи* се стоји ознака: в. светлети, што ми нећемо друкчије схватити него да је рефлексив по значењу идентичан са не-рефлексивном формом.

3. Да бисмо утврдили у којој мери описано творбено двојство захвата лексички фонд деадјективних глагола у српском језику, прегледаћемо шири фонд забележених глаголских речи тога постања.

3.1. На првом месту нека буду речи на *-е̄ӣи/-је̄ӣи* које према себи немају форми са *-ӣӣи*:

бѣ̄снѣ̄ӣи / *бјѣ̄снѣ̄ӣи* оболевати од беснила, владати се као бесан
л̄а̀днѣ̄ӣи / *л̄а̀днѣ̄ӣи* постајати гладан
л̄у̀вѣ̄ӣи / *л̄у̀вѣ̄ӣи* постајати глув
л̄њ̄ӣлѣ̄ӣи / *л̄њ̄ӣлѣ̄ӣи* постајати гњио (нема гњилити)
л̄р̄днѣ̄ӣи / *л̄р̄днѣ̄ӣи* постајати грдан, ружан
ж̄ӣвѣ̄ӣи / *ж̄ӣвѣ̄ӣи* бити жив
ж̄у̀дѣ̄ӣи / *ж̄у̀дѣ̄ӣи* силно желети
зр̄ѣ̄ӣи постајати зрео (нема зрити)
крӯй̄нѣ̄ӣи / *крӯй̄нѣ̄ӣи* (= крупњати) раскрупњавати се
**м̄удрѣ̄ӣи* постајати мудар
см̄р̄дѣ̄ӣи / *см̄р̄дѣ̄ӣи* одавати смарад, постајати смрдљив

а) Грађа је једнострана, јер, рекосмо, према твореницама са *-е̄ӣи/-је̄ӣи* нема оних са суфиксом *-ӣӣи*.

б) Највише ових речи у основи имају придеве за особине живих бића (посебно човека): *бесан*, *л̄а̀дан*, *л̄у̀в*, *жив*, *жудан*, *мудар*. Мањи број је са придевом општег значења у основи: *л̄њ̄ӣо*, *л̄рдан*. Последњи по формалним односима можда и не спада овамо (мотивска реч је вероватно *смрад!*), али га остављамо ту јер по значењу заправо ту припада, и сведочи о могућем двојству мотивације код ових речи (исп. *бес* код *беснѣ̄ӣи*, *л̄а̀д* код *л̄а̀днѣ̄ӣи*, или *жуд* код *жудѣ̄ӣи*; ова потоња реч није приказана у једнотомнику, али стоји у РСАНУ као дезактуализовани архаизам).

3.2. Постоји и група глагола са суфиксом *-е̄ӣи/-је̄ӣи* код којих није препознатљиво, или је тешко препознатљиво мотивационо језгро. Навешћемо их без обзира на то што овамо не долазе, јер је карактеристично да су изведене суфиксом *-е̄ӣи/-је̄ӣи*, а према овоме не стоји форма са *-ӣӣи*:

bàzdeĩĩ / bázdeĩĩ испуштати, одавати непријатан мирис
bděĩĩ / bdjěĩĩ (: бдилац)
búkĩeĩĩ / búkĩjeĩĩ бити јако врео, горети
vrĩeĩĩ / vrĩjeĩĩ окретати округ
ĩrměĩĩ / ĩrmjeĩĩ јако пуцати
ĩúdeĩĩ / ĩúdeĩĩ свирати на гудачком инструменту
kĩĩeĩĩ / kĩĩjeĩĩ преливати се преко ивице посуде услед прејаког
кључања
kĩĩĩeĩĩ / kĩĩĩjeĩĩ кипети
lěbdeĩĩ / lěbdjeĩĩ пливати, одржавати се у ваздуху или течности
odòleĩĩ / odòljeĩĩ успешно се супротставити
ĩlámĩeĩĩ / ĩlámĩjeĩĩ горети пламеном
xláĩeĩĩ / xláĩjeĩĩ и *xláĩĩĩĩ* испаравати
xĩĩeĩĩ / xĩĩjeĩĩ имати вољу

а) Прва ствар која пада у очи код ових речи – јесте интензитет радње, на чему већина њих инсистира. Нпр. *bazdeĩĩ* показује виши ступањ интензитета него *smrdeĩĩ*, *bukĩeĩĩ* и *ĩlamĩeĩĩ* него *ĩoreĩĩ*, *ĩrměĩĩ* од *ĩucaĩĩ* итд.

б) Друго, код ових речи заиста је тешко рећи шта имају у основи (*bazd-*, *bd-*, *bukĩ-* или сл. нису упоредиви са основама српског језика било које врсте речи).

3.3. Много су бројније деадјективне глаголске творенице са искључивим суфиксом *-ĩĩĩ*, и најчешће одговарају већ прегледаним речима истог творбеног модела – дакле, каузативне су по карактеру. Једноставније речено, све су то активни глаголи прелазног типа.

blájĩĩĩ чинити нешто блажим, пријатно, благотворно деловати
blĩjĩĩĩ чинити да нешто буде близу, *-se* приближавати се
ĩládĩĩĩ чинити глатким, миловати, мазити
ĩdòlĩĩĩ и *ĩolĩĩĩĩĩ* чинити некога голим (/али не и: постајати го, сиромашан)
ĩdòĩovĩĩĩ спремати (јело)
debdělĩĩĩ чинити дебелим, *~ se* постајати дебео
dúbĩĩĩ чинити дубоким, дубљим
dújĩĩĩ чинити дужим
drájĩĩĩ љутити, узнемиравати
**duševěĩĩĩ* чинити одушевљеним
žesěĩĩĩĩ љутити, срдити, *~ se* срдити се
iskòsĩĩĩ ставити косо, *~ se* стати укосо
ĩálovĩĩĩ чинити јаловим, *~ se* постајати јалов
jednáčĩĩĩ стављати у исти ред по вредности, *~ se* бити једнак
jedrĩĩĩ (= једрати) давати једрину (не и добијати)

кинђуриџи претерано китити, ~ *се* китити се
киселиџи чини да нешто буде кисело, ~ *се* постајати кисео, мек-
 шати се
кљасџи чинити кљастим
кљашџи кресати гране
краџи смањивати дужину, ~ *се* постајати краћи
креџи / *кријџи* чинити крепким, ~ *се* обнављати своју снагу
кривџи чинити кривим, ~ *се* постајати крив
крњџи чинити крњим, ~ *се* одламати се
кротџи чинити кротким, мирним, питомим, ~ *се* смиривати се
круџи чинити крутим, ~ *се* постајати крут; бити крут, тврд
кусџи чинити кусим,
љуџи чинити љутим, ~ *се* бивати љут, дурити се
мечџи гњечити, муљати
мокрџи чинити мокрим, испуштати мокраћу
мутџи чинити мутним, ~ *се* постајати мутан
**облиџи* чинити облим
**озбиљџи* чинити озбиљним, ~ *се* постајати озбиљан
окруџи почети крупним речима (говорити)
онесјосодбиџи постати неспособан, учинити неспособним (~ *се*
 постати неспособан, учинити се неспособним)
одрџи одржавати везе
осавременџи прилагодити времену (~ *се*, постати савремен)
осамостјалиџи (постати самосталан), учинити самосталним, ~ *се*
 постати самосталан
дсвежиџи постати крепак, свеж, учинити свежим, крепким, ~ *се*
 окрепити се
оџи / *оџи* учинити трезним, ~ *се* доћи себи, по-
 вратити се
ошџи чинити оштрим, ~ *се* охрабривати се
џи чинити питомим (~ *се* постајати питом)
џи страшити, ~ *се* бојати се, страховати
џи прљати, ~ *се* вршити нужду (?), прљати се
џи учинити пуним, ~ *се* постати пун
**џи* учинити равним, ~ *се* постати раван
џи чинити потпуним, ~ *се* постати пун
џи претећи
џи и *џи* учинити финим, ~ *се* постати финији
џи / *џи* учинити вредним, ~ *се* постати вре-
 дан
џи охладити од благе температуре, ~ *се* постати млак
џи / *џи* учинити нежним, ~ *се* постати нежан
џи учинити пространим, ~ *се* раширити се
џи (1) освеживати, славити

свѣӣӣӣӣ (2) вршити освету, ~ *се* кажњавати из освете (?)
сӣӣӣӣӣ чинити ситим, ~ *се* наслађивати се (насићивати себе)
с̄ӯровӣӣӣ чинити суровим (не и постајати суров)
сӯӣӣӣӣ чинити сувим, сухим, ~ *се* сахнути
ӣӯђӣӣӣ чинити туђим, ~ *се* постајати туђ
ӣӯӣӣӣӣ чинити тупим (не и постајати туп), ~ *се* постајати туп
узв̄ӣсӣӣӣ уздићи, ~ *се* уздићи се
укос̄ӣӣӣ поставити укосом, ~ *се* стати укосом
улед̄енӣӣӣ охладити, ~ *се* охладити се
умилос̄ӣв̄ӣӣӣ учинити милостивим, ~ *се* постати милостив
унӣз̄ӣӣӣ повредити, понизити, ~ *се* понизити се
удоб̄лӣӣӣ учинити облим, ~ *се* постати обао
уозб̄ӣљ̄ӣӣӣ учинити озбиљним, ~ *се* постати озбиљан
оукрӯӣлӣӣӣ учинити округлим, ~ *се* постати округао
уд̄ӣӣӣӣӣӣ учинити општим, ~ *се* постати општи
ӯӣӣӣӣӣӣ учинити питомим, ~ *се* постати питом
ӯӣӣӣӣӣӣӣ учинити потпуним, ~ *се* постати потпун
ӯӣр̄д̄с̄ӣӣӣӣ учинити простим
урав̄нӣӣӣ поравнати, уравниати
ус̄ӣдр̄ӣӣӣ учинити спорим
уст̄ӣа̄лӣӣӣ учинити сталним, ~ *се* постати сталан
ӯст̄ир̄мӣӣӣ окренути, поставити стрмо
ӯӣмас̄ӣӣӣӣ учинити тмастим
хра̄брӣӣӣ подстицати на храброст, ~ *се* храбрити сам себе; јуначи-
ти се
ц̄ел̄ӣӣӣ / *цӣј̄ел̄ӣӣӣ* лечити (~ *се* лечити се)
чвр̄с̄ӣӣӣӣ чинити чврстим, ~ *се* постајати, бити чврст
чӣс̄ӣӣӣӣ чинити чистим, ~ *се* скидати прљавштину са себе; поста-
јати чистији
шӣљ̄ӣӣӣ чинити шиља(с)тим, ~ *се* постајати шиљат
шӣрӣӣӣ чинити шир(ок)им, ~ *се* постајати широк (шири)
ӣӯӣљ̄ӣӣӣ чинити шупљим

а) Дефиниције садрже углавном обрт '(у)чинити таквим', који упућује на креативни тип и прелазност глагола наведених у овдашњој групи. При томе су беспрефиксни чланови нашег низа углавном имперфективни, а они са префиксом (*о-*, *ӣо-*, *ӣре-*) перфективни по виду. Бројност примера сведочи о високој продуктивности овога творбеног модела.⁸

⁸ Случајеви са звездicom чини нам се да су могли бити наведени у речнику.

б) Каузативи по правилу, како иначе тако и овде, требало би да имају регуларни прави повратни глагол: *белиџи се* – *белиџи се* (= се-бе) и сл. Али деадјективни изведени глаголи са горњег списка, прво, немају сви повратне варијанте; и друго, кад постоји, ова најчешће има фактивни карактер: *жесџи се* ‘срдити се’, *искоси се* ‘стати укосо’ и сл.

3.4. Даље, сем описаних случајева који одржавају, бар у потенцијалном виду, дистинкцију каузативности према фактивности, постоје глаголи код којих је та опрека на овај или онај начин неутралисана.

3.4.1. Неке речи ове групе са суфиксом *-иџи* по значењу су двојаче – и фактивне и каузативне – нпр.:

ведриџи чинити ведрим, в. ведрити се, ~ *се* постајати ведар
влаџиџи – постајати влажан, чинити влажним, ~ *се* постајати влажан

**водениџи* постајати воден, чинити воденим, ~ *се* постајати воден
џорчиџи (1) постајати горак; (2) чинити горким (~ *се* постајати горак)

камениџи постајати камен, окамењивати, ~ *се* окамењивати се

**круџиџи* постајати крупан, укрупњавати

**лаганиџи* чинити лаганим, чинити спорим; бити, постајати лаган, спор

**медениџи* постајати меден; засладити медом, учинити меденим, -*се* постајати меден

милостиџи постајати милостив; чинити милостивим (~ *се* постајати милостив)

мокриџи чинити мокрим, испуштати мокраћу

**неспособиџи* постајати неспособан, одн. чинити неспособним, ~ *се* чинити себе неспособним

**раскруџиџи* постати крупан, учинити крупним, ~ *се* постати крупан

**свеџиџи* постајати свеж, чинити свежим, ~ *се* постајати свеж

слабиџи постајати слаб, чинити слабим (~ *се* чинити себе слабим)

**сланиџи* постајати слан, чинити сланим

ситниџи ситно (заправо ситније) падати, чинити ситним, уситњавати

**честиџи* постајати чест, чинити честим, збијати, ~ *се* постајати чест

а) Први наведени случај у низу карактерише већину примера ове групе: – *ведриџи* „чинити ведрим, в. ведрити се, постајати ведар, светао“. – Лексикографска инструкција „в. ведрити се“ уз нерефлек-

сив упућује на једнакост значења његовог у неким употребама са рефлексивом, а на разлику у другим. Те друге пак („чинити ведрим“) имају карактер каузатива. Пошто је рефлексив дефинисан као фактив („постајати ведар“), то је јасно двојство у природи овога глагола.

б) И код осталих чланова низа дефиниције упућују на двојство: једна углавном инсистира на прелазности глагола („чинити таквим“), док друга упућује на настанак или постојање особености која је карактеристична за основни придев („постајати или бити такав“).

б) Рефлексиви, највећим делом, дефинисани су као фактиви: „постајати, бити онаквим каквим их описује основни придев“: ‘постајати влажан’, ‘постајати воден’ итд. Један је пример, међутим, дефинисан непрецизно, тако да није јасно какав је по аспекту: *мокриши* ‘чинити мокрим’, ‘испуштати мокраћу’. Обрт „испуштати мокраћу“ као да упућује на каузативност, а у ствари је реч о фактивној ситуацији коју је могуће описати рефлексивом „измокрвати се“.

3.4.2. Мања група ових глагола, напротив, има значење једнако са глаголима изведеним суфиксом *-еши*, тј. фактивни су:

бремениши постајати бременит(а)
**вашљивиши* – постајати вашљив
вилениши беснети, махнитати
**ірчиши* имати нагорак укус
гусиши (*се*) (= гуснути (*се*)) постајати густ (нема: чинити густим)
детеши / *дјетиши* понашати се као дете
кисеши постајати (на)кисео, имати (на)кисео укус
**крезубиши* постајати крезуб
најлиши кретати се журно
сирдиши сиромашити
улајаниши постати лаган, спор
храјавиши постајати храпав (не и чинити храпавим)
**шијурши* постајати штур

Бремениши нпр. не значи ‘некога чинити бременитим’, већ ‘постајати бременит’ (у питању је наравно жена), *вашљивиши* значи ‘постајати вашљив’, *ірчиши* (= горчити) ‘имати горак укус’ итд.

3.5. Рефлексивни облици сачињени према каузативима имају карактер правих повратних глагола: означавају обухватање субјекта оним што означава глагол својом основом: *карминисаши се* ‘мазати себе (своје усне) кармином’ или сл. Рефлексивне форме настале према глаголима наше групе, међутим, како смо видели горе, фактивне су по аспекатској природи: „постајати, бити онаквим какво значење има придев у основи“: *белеши се* ‘бити бео, зрачити белином’. Такви

су глаголи ове групе и у случајевима кад према рефлексиву не стоји нереклексив, као нпр.:

íordijīi se показивати се гордим
lénijīi se, liјènijīi se и *лéњijīi se* постајати лењ
йрoдòбрijīi se постати добар
oдвáжijīi se осмелити се
oдљúдijīi se прекинути односе са људима
oсáмijīi se постати сам
òсилijīi se постати насилан
убáјáјijīi se постати бајат
удвóријijīi se стећи наклоност удварањем
улаíодijīi se угодити
укíвijīi se постати киван, љутит
уйрејoдòбijīi se узети вид невиног
уйрóмijīi se постати тром

3.6. Посебне особености показују глаголи изведени према придевима са суфиксом *-ав, -аиј* и ређе *-иј*.

3.6.1. Мањи број изведеница овог модела чине речи са неутралисаном дистинкцијом између фактива и каузатива, и то тако да иста реч обавља и једну и другу функцију:

балáвijīi испуштати бале, слине, слинавити, квасити, прљати балама, слинама
бљујáвijīi и *бљујшáвijīi* постајати бљутав, чинити нешто бљутавим
брашњáвijīi и *брџшњáвijīi* посипати брашном (постајати брашњав, претварати се у брашно)
брљáвijīi поступати брљиво; мрљавити
íлујáвijīi и *íлујáвijīi* постајати глуп, чинити глупим
**íнојáвijīi* постајати гнојав, чинити гнојавим
лабáвijīi и *лáбáвijīi* постајати нестабилан, чинити лабавим
млийáвijīi и *млийáвijīi* постајати млитав; чинити млитавим
млохáвijīi и *млòхáвijīi* постајати млохав, чинити млохавим
**слинáвijīi* постајати слинав, мазати слинама
чађáвijīi и *чáђáвijīi* пуштати чађ, чинити чађавим

По дефиницији *балáвijīi* је на једној страни прелазни глагол са значењем ‘чинити нешто балавим, мазати балама’; а на другој страни значи и ‘постајати балав’.

3.6.2. Мањи број показује једнострано каузативно значење:

бојаџиџи чинити богатим, ~ *се* постајати богат
ја̀ра̀виџи и *ја̀дра̀виџи* бојити, мазати црном бојом
крва̀виџи мазати крвљу
**креча̀виџи* прљати кречом, ~ *се* прљати се...
оскрна̀виџи и *осквр̀ниџи* повредити
рања̀виџи наносити ране

а) (1) Нисмо сигурни да *бојаџиџи* не може значити и ‘постајати богат’; али је сигурно да претежно његово значење ‘чинити некога, нешто богатим’. Рефлексив *бојаџиџи се* поред фактивног значења ‘постајати богат’, није далеко ни од каузативног ‘чинити себе...’, дакле, правог прелазног значења. (2) Поготову оно што реко-смо важи за глагол *креча̀виџи*; његова варијаната са *се* једнозначно је прави прелазни глагол (‘кречавити себе’).

б) Остали глаголи ове групе неспорно су каузативни по аспектном значењу.

3.6.2. Највише ових речи јесу фактивни глаголи:

бена̀виџи чинити глупости, ~ *се* правити се бенастим
* *боја̀виџи* постајати богав, сакат
* *брада̀виџи* постајати брадат
брка̀виџи постајати бркат
* *брља̀виџи* постајати брљив
бубња̀виџи постајати бубњав
* *глава̀виџи* постајати глават
* *гњеца̀виџи* постајати гњецав
* *грана̀виџи* постајати гранат
грба̀виџи и *грџа̀виџи* постајати грбав, ~ *се* савијати леђа
* *грла̀виџи* постајати грлат
длака̀виџи постајати длакав
* *дроња̀виџи* постајати дроњав
кржља̀виџи и *крџа̀виџи* постајати кржљав
лука̀виџи и *лука̀виџи* понашати се лукаво
љига̀виџи постајати љигав
* *маља̀виџи* постајати маљав
* *креза̀виџи* постајати крезав
* *медља̀виџи* постајати медљикав, обелевати од медљике
* *муља̀виџи* постајати муљав
* *рога̀виџи* постајати рогат
* *рунда̀виџи* постајати рундав
* *руња̀виџи* постајати руњав
* *трба̀виџи* постајати трбат
ћела̀виџи и *ћела̀виџи* постајати ћелав

ћорáвӣти и *ћòравӣти* постајати ћорав

**ћосáвӣти* постајати ћосав

**шашáвӣти* постајати шашав

**шугáвӣти* и *шўгáвӣти* (*се*) постајати шугав

а) Први пример дефинисан је непрецизно „чинити глупости“, што би се могло очекивати и још у неким случајевима: *брага̄ӣти* ‘добијати браду’, *глава̄ӣти* ‘добијати велику главу’, *іранáӣти* ‘добијати (велике) гране’ или сл. Али је боље како су ови потоњи у речнику дефинисани, или могли бити дефинисани, што би било и код првог случаја: „постајати, понашати се бенаво (као бена)“.

б) Овде је нарочито бројна група изведеница које нису забележене у речнику, а нама се чини да их је требало унети. Међу њима су углавном глаголи који значе добијати неку особину или неки детаљ којим се одликује неко или нешто, или тај детаљ добија истакнуте димензије (*іранáӣти*, *роáӣти*) или сл. Мање се њих односи на неку особеност (нпр. *дроња̄вӣти*, *шашáвӣти*) и сл.

в) Ретки су у овој групи рефлексивни деривати, и значе исто што и нереклексиви (*бена̄вӣти* – *се*). И овде се сусрећемо са непрецизно дефинисаним значењем, нпр: *ірбáвӣти се* „савијати леђа“ (боље ‘савијати се у леђима’).

**бајáӣти* (*се*) постајати бајат

**бахáӣти* (*се*) постајати бахат

блесáвӣти (*се*) и *блѣсáвӣти* (*се*) понашати се блесаво

буђáвӣти (*се*) и *бўђáвӣти* (*се*) постајати буђав

а) Сви ови глаголи по дефиницији значе ‘постајати таквим’, са изузетком *блесáвӣти* (*се*), који има (и) значење ‘бити такав’.

б) Интересантно је да је код ових речи неутралисана дистинкција између рефлексива и нереклексива: обе варијанте значе исто: постајати онакав какво значење има придев у основи.

3. Закључак

1. Прегледана грађа указује на велику разноврсност деадјективних глаголских изведеница, и по томе од каквих придева настају, а и по томе каква значења имају. Група глагола са развијеном дистинкцијом између твореница са *-е̄тӣ/-је̄тӣ* и фактивним значењем према *-ӣтӣ* и каузативним доста је малобројна и ограничена на изведенице од описних придева за боје: *црне̄тӣ/црње̄тӣ* према *црнӣтӣ*. Њима се придружују неки глаголи изведени од придева за људске

особине и њима сродне који упућују на особине живих бића: *лудје-иши/лудјејети* ‘постајати глуп’ према *лудјиши* ‘чинити глупим’.

2. Код осталих глагола сличних творбених модела показана дистинкција се губи, а губљење се огледа на више планова.

а) Најједноставнији тип неутрализације јесте изједначавање двају модела по значењу изведеница: *шамнејиши/шамњејети* = *шамни-иши* ‘постајати таман’, *шрулејиши/шруљејети* = *шрулијиши* ‘постајати труо’.

б) Други тип неутрализације настаје изостанком једног од чланова опреке. Наиме, изостаје или варијанта са *-иши*, ређе (*бесне-иши/бјесњејети*), или *-ејиши/-јејети*, чешће (*блажјиши*).

(1) При томе се дешава да форма на *-иши*, поред регуларног каузативног значења, преузима и фактивно (*влажјиши*).

(2) Дешава се, даље, да форма на *-иши* чува само своје каузативно значење, а фактивно препушта одговарајућем рефлексиву.

в) Из свега излази да рефлексив, кад је према овим глаголима могуће творити га (често није) по правилу има фактивно значење, а ређе преузима улогу правога прелазног глагола.

ИЗВОРИ

Николић 2000: Мирослав Николић, *Обрајни речник српскога језика*, Београд: Институт за српски језик, Палчић – Нови Сад: Матица српска.

Николић 2007/PCJ: Мирослав Николић ред., *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик САНУ.

ЛИТЕРАТУРА

Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti i Globus.

Маретић 1963: Tomislav Maretić, *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.

Симић 2007: Радоје Симић, Правци развоја српског књижевног језика у другој половини XIX века, у: Радоје Симић (ур.), *Српски језик, књижевност и уметност 1. Српски језик и друштвоена креињања*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 37-46.

- Спасојевић 2013: Марина Спасојевић, *Глаголи на -(j)ећи, -им у корелацији са глаголима на -ићи, -им у савременом српском језику (нормативни и лексикографски аспекти)*, Монографије 17, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Стевановић 1991: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I. Грамађички системи и књижевнојезичка норма. Увод. Фонетика. Морфологија*, Београд: Научна књига.

Jelena R. Jovanovic Simic

GENERAL AND NORMATIVE PERSONALITY OF SOME
VERBATIVES *-(J)ETI*, RELATED *-ITI* ACCORDING TO
'DICTIONARY OF SERBIAN LANGUAGE' IN THE EDITORIAL
BOARD M. NIKOLIC

Summary

This paper deals with the Serbian Language Dictionary (Nikolić 2007) – and the way in which the verbs were treated at *-eti/-jeti* and *-iti*. These are the facts of the verbs against the causative, as Maretić (1963: 402) calls them. Norm in some cases is not unambiguous, so there are a number of doublet forms, and in other verbs the decision moves towards *-iti* or according to *-jeti*.

Keywords: norm, word formation, suffix, factitive, causative.